

МУЗИЧНЕ ПІЗНАННЯ ЯК КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Зростаюче значення музичного мистецтва у вихованні всебічно розвиненої особистості вимагає подальшої розробки теоретичних і практичних питань, пов'язаних з вивченням багатьох аспектів музичного пізнання. Звернення до цієї проблеми з позицій різних наук суттєво розширює погляди на зміст знань про це явище.

Мета статті – з позицій філософії, психології і педагогіки розкрити сутність і зміст категорії музичне пізнання.

Багато діячів у галузі музичної педагогіки (Б. Асаф'єв, М. Каган, А. Кастальський, В. Остроменський, О. Ростовський, Б. Яворський та ін.) намагались підібрати назву, найбільш адекватну сутності даного явища. Показовими у цьому відношенні є пошуки А. Кастальського, який брав участь у розробці перших радянських програм для Єдиної трудової школи. Він послідовно використовував терміни «пояснювальне виконання музичних творів», «пояснення музики», «музичний розбір», «сприймання музики».

Інші дослідники характеризуючи даний вид музичної діяльності, запроваджували такі терміни як «демонстрація музики», «показ музики», «музичний розбір», «інтелектуальне сприймання», «відображення людиною музики», і навіть – «споживання людиною музики». Не має сенсу характеризувати кожний із наведених термінів. Вони або звужують, або значно розширюють сутність явища, а іноді виділяють тільки одну з його сторін. Так, термін «музичний розбір» за своїм змістом є надто вузьким і охоплює лише одну частину явища; термін «відображення людиною музики» занадто широкий, оскільки, по-суті, містить усі можливі види спілкування людини з музичним мистецтвом; «інтелектуальне сприймання» акцентує увагу на раціонально-логічній складовій процесу, не враховуючи головного – його емоційної сутності. Цікавим є термін Б.Асаф'єва «споглядальний слух», у якому рельєфно виділяється часовий, активний характер процесу осягнення музики [1, с. 325-327]. У подальшому за даним видом діяльності закріпився термін «пізнання музики», який певною мірою наближає до суті явища.

У контексті вищезазначеного вважаємо доцільним розглянути наступні поняття: «музичне пізнання» – емоційно-образне осягнення естетичного змісту музичних творів, а також «музичне мислення» і «музичне сприйняття», які відображають окремі частини процесу музичного пізнання.

Термін «музичне пізнання» говорить про те, що дане явище підкоряється загальним закономірностям пізнавальних процесів, провідним з яких є мислення – найвищий ступінь пізнання [2, с. 271]. Як філософська категорія, пізнання – це суспільно-історичний процес творчої діяльності людини, що формує її знання, на основі яких виникають цілі і мотиви діяльності [3, с. 348]. Пізнавальна діяльність характеризується узагальненим і опосередкованим відображенням дійсності. Ця здатність значно розширює можливості пізнання. Вона дозволяє, відштовхуючись від аналізу фактів, доступних безпосередньому усвідомленню, пізнати те, що недоступно до сприйняття за допомогою органів чуття. У людини на основі практичної діяльності розвилась здатність здійснювати аналіз на рівні оперування поняттями, які зібрані у різні системи (наукові теорії) фіксують та узагальнюють досвід людства, концентрують набуті знання і стають відправним пунктом для подальшого пізнання дійсності.

Відповідно до визначень психологів (Дж. Брунера, П. Блонського, В. Вілюнаса, Г. Костюка, Ю. Трофімова та ін.) початковим етапом процесу пізнання є сприймання, а результатом завжди є та чи інша думка, що приводить до узагальнення і логічного висновку, які є основними складовими мислення.

Уточнемо, насамперед, сутність поняття «сприймання». У науковій літературі сприймання визначається як чуттєве відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності

в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей при їх безпосередній дії на органи чуття [3, с. 74]; цілісне відображення предметів, ситуацій і явищ, що виникає при безпосередньому впливі фізичних подразників на рецепторні поверхні і забезпечує безпосередньо-чуттєву орієнтацію в оточуючому світі [2, с. 66].

На переконання О. Рудницької сприймання становить основну ланку художньо-освітньої практики. Воно забезпечує можливість і способи прилучення людини до образного змісту художніх творів, відіграє суттєву роль у реалізації творчої діяльності слухача, глядача, виконавця, художнього критика, педагога мистецьких дисциплін. Оскільки формування у суб'єкта образу того чи іншого явища включає акти виділення інформативних ознак, їхнього аналізу, порівняння, відбору, абстрагування, запам'ятовування тощо, сприйняття є першим і обов'язковим етапом будь-якого розумового процесу. Дане твердження, на думку автора, має принципове значення для розуміння особливостей художнього сприйняття, «тлумачення якого набуває додаткового смислового навантаження як узагальнений вид духовно практичної діяльності, що вимагає не тільки логічного осмислення одержаної інформації, але й потреби усвідомити та інтерпретувати результати суб'єктивного емоційного осягнення образно-символічного змісту твору» [4, с. 101]. Завдяки цьому художнє сприйняття вважається ширшим поняттям, аніж первинне відчуття сенсорної інформації (звукової, зорової, тактильної) на безпосередньо відображувальному рівні та характеризується ще складнішою, ніж сприйняття інших явищ, взаємодією перцептивних та інтелектуальних, чуттєвих і раціональних, репродуктивних і творчих, інтуїтивних і свідомих процесів. З розуміння художнього сприймання як способу реалізації естетичного ставлення до мистецтва впливає важливий для нашого дослідження висновок: чим більшу цінність має мистецтво, зокрема музика, для особистості, тим повніше актуалізується її естетичне ставлення до неї у процесі сприймання. Відповідно музичне сприймання супроводжується почуттям переживання цінності. Воно цінніше за свою природою. Цінність сприймання визначає вибірковість ставлення до певних музичних творів. залежність соціального існування музики як способу пізнання внутрішнього світу людини від ціннісної орієнтації слухача, його світогляду [5, с. 21].

На думку О. Ростовського, музичне сприймання відбувається водночас у формі відчуттів, сприймань, уявлень, абстракцій. Це складний багаторівневий процес, зумовлений не лише музичним твором, а й духовним світом людини, яка сприймає твір, її досвідом, рівнем розвитку, психологічними особливостями тощо [5, с. 11].

Важливий крок в аналізі цілісного процесу функціонування музики в суспільстві зроблений А. Сохором, який дослідив загальну структуру музичного сприймання. Він зазначав, що осмислене сприймання музики, її розуміння і переживання можливі лише на основі певного кола слухацьких вражень, асоціацій, навичок. Учений виділив філософський, психологічний та соціологічні рівні, на яких відбувається сприймання музики. На кожному з цих рівнів ми стикаємося не лише з безпосереднім почуттєвим ефектом від твору, а й з його розумінням, впливом музики в цілому. Відповідно музичне сприймання органічно пов'язане з такими елементами художньо-естетичного досвіду людства, як естетичний ідеал і художній образ, естетичний смак і художній стиль, естетичні почуття і художнє мислення [6, с. 14]. Будучи необхідним етапом пізнання, воно завжди в тій чи іншій мірі пов'язане з мисленням, пам'яттю, увагою, направляється мотивацією і має визначене афективно-емоційне забарвлення.

Як зазначалось раніше, складовою процесу музичного пізнання є музичнє мислення. За визначенням Л. Мазеля, В. Медушевського, Є. Назайкінського, О. Сохора – це соціально та історично зумовлене явище, що залежить від конкретних умов того середовища, в якому здійснюється музична діяльність. В основі музичного мислення лежать психофізіологічні закономірності, характерні для мислення людини взагалі. Воно має рефлексорну природу, є аналітико-синтетичною діяльністю, здійснюється під впливом об'єктів зовнішнього середовища, як і всі види мислення має активний характер.

Аналізуючи музичне мислення Б. Асаф'єв характеризує його як «діяльність інтелекту», що походить від утворення поодиноких музичних вражень і образних музичних уявлень – до утворення музичного образу – вищої форми музичного узагальнення. «Інтонування – діяльність людського інтелекту, своєрідна «образно-інтонаційна форма його мислення» [1, с. 24]. Музична інтонація при цьому є втіленням художнього образу в музичних звуках.

Розвиваючи ідею Б. Асаф'єва щодо інтонаційної сутності музики В. Медушевський наголошує на пріоритетності інтонаційного мислення у пізнанні музики «Інтонаційно мислити – означає чути життя в звуках, через узагальнену інтонацію музичного героя відчувати його душу, дивитися на світ його очима». Він виділяє два суттєвих процеси в музичному мисленні: розгортання і згортання звуко-сміслового образу твору [7, с. 26].

Закономірністю музичного мислення А. Сохор вважає музичну логіку. Вона має морфологічний (логіка з'єднання окремих звуків і співзвучностей у мотив); синтаксичний (логіка з'єднання співзвучностей мотивів у фразу (періоди); композиційний (логіка з'єднання крупних одиниць тексту в розділи, форми, частини циклу і твору в цілому) рівні. Учений наголошує, що раціональна логічна основа наявна в музичному мисленні і виводить останнє за межі області обмеженої тільки почуттєвим відчуттям і сприйняттям; надає йому якості, що притаманні мисленню в загально прийнятому розумінні цього терміну, робить духовне життя музиканта не тільки емоційним, а й інтелектуальним [6, с. 25].

Отже, музичне пізнання як процес освоєння музичної дійсності відбувається завдяки мисленнєвим діям та операціям. Вони узагальнюються, завдяки чому легко переносяться з одного матеріалу на інший, скорочуються, певною мірою автоматизуються.

Підсумовуючи вищесказане можемо констатувати, що дослідження особливостей музичного пізнання має велике значення для вдосконалення системи музичної освіти, визначення засобів і шляхів естетичного впливу на сучасну молодь, формування у них відповідних особистих якостей.

Література:

1. Асаф'єв Б.В. Избранные труды о музыкальном просвещении и образовании / Б.В. Асаф'єв. [2-е изд.] – Л. : Музыка, 1973. – 144 с.
2. Психология : словарь / под. общ. ред. А.В. Петровского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
3. Філософський енциклопедичний словник : [за ред. В.Шинкарука] – К. : «Абрис», 2002. – 742 с.
4. Рудницька О.П. Педагогіка : загальна та мистецька : навчальний посібник / О.П. Рудницька. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.
5. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання / О.Я. Ростовський.-К., 1997. – 247 с.
6. Сохор А. Вопросы социологии и эстетики музыки : в 3-х томах/ А.Сохор.-М.: Сов.композитор, 1981. – Т.1. – 296 с.
7. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В.В. Медушевский. – М. : Музыка, 1976. – 254с.

У статті досліджується питання змісту і структури музичного пізнання з позицій філософії, психології і педагогіки.

Ключові слова: музичне пізнання, музичне сприймання, музичне мислення, музично-пізнавальний процес.

Статья посвящена проблеме изучения процесса музыкального познания. С философских и психолого-педагогических позиций рассматривается содержание и структура данного феномена.

Ключевые слова: музыкальное познание, музыкальное восприятие, музыкальное мышление, музикально-познавательный процес.

The article is devoted to the study of Processes for musical knowledge. From a philosophical and psychological-pedagogical pozitsiy considered the content and structure danogo phenomenon.

Keywords: musical knowledge, musical perception, musical thinking, muzakalno-cognitive processes.